

Waarom we vrede willen, maar oorlog voeren

Een geschiedenis van de mensheid
Door H. Meller, K. Michel en C. van Schaik
Amsterdam (Uitgeverij Balans) 2025
368 blz.
ISBN 9789463824231
€ 27,95

Oorlog wordt vaak gezien als iets wat hoort bij de menselijke staat, als iets onvermijdelijks dat als een lot door de menselijke geschiedenis heen gaat. De auteurs van *Waarom we vrede willen, maar oorlog voeren* vinden dit een idee fixe en willen deze vooronderstelling op basis van hun expertise (archeologie, geschiedenis en evolutiebiologie) weerleggen. Want, zeggen ze in de inleiding, het is een erg geruststellende verklaring voor de wereld zoals wij die waarnemen: het geweld dat ons overkomt was er altijd al. Maar in de inleiding wordt ook hun ideologische programma al duidelijk: het idee dat oorlog noodzakelijk is legitimeert bestaande politieke en economische machtsverhoudingen.

Kosten-batenanalyse

Om hun punt te maken dat oorlog slechts een klein deel van de menselijke geschiedenis is, beginnen de auteurs bij het ontstaan van de menselijke soort als die zich afscheidt van andere primaten. Het bijzondere van humanoïden was dat ze in staat zijn tot samenwerking en solidariteit – waarin geweld eigenlijk contraproductief is. Als er al conflicten ontstaan dan werden die vaak conflictmijgend opgelost, bijvoorbeeld door de ander uit de

weg te gaan. Er werd een nauwkeurige kosten-batenanalyse gemaakt van de inzet van geweld, die in de meeste gevallen negatief uitviel. Er moet ook een drempel overschreden worden om iemand van dezelfde soort te doden. Wel ontstaan in deze periode enkele aanvullende eigenschappen van de soort, die het gebruik van geweld bevorderen: de vaardigheid van wij-zij denken inclusief het ontmenselijken van de tegenstander, om in groepen op te treden, aanvoerders te volgen – maar ook om vrede te sluiten en te bewaren.

Ook in de prehistorie (Neanderthalers, Homo Sapiens) vinden de auteurs weinig aanwijzingen voor grootschalig (oorlogs)geweld. Zo zijn er weinig slachtoffers van geweld gevonden, zijn er geen vestingbouwwerken, en laat grotkunst vooral strijd met dieren zien. Pas als de stammen en clans zich ergens gaan vestigen, materiële hulpbronnen gaan monopoliseren en de ongelijkheid binnen en tussen groepen begint te groeien, neemt het geweld toe. De kosten-batenanalyse van het gebruik van geweld valt, door de grotere winsten, steeds vaker in het voordeel van geweld uit en er ontstaat wat de auteurs een

oorlogsmatrix noemen. En die matrix pakt opvallend negatief uit voor vrouwen: mannen zijn aan het jagen, en de vrouwen moeten, vanwege de reproductie, beschermd worden. Mannen daarentegen worden tot helden gestyliseerd.

Oorlog als permanente staat

Deze hele ontwikkeling wordt nog eens versterkt vanaf ongeveer 3.000 v.Chr. als de eerste beschavingen opkomen. Het is de tijd waarin door de landbouwrevolutie de eerste echte nederzettingen gaan ontstaan. Aangezien deze een surplus produceren, wat tot specialisatie (ongelijkheid) en rijkdom leidt, is het noodzakelijk deze te verdedigen dan wel door rooftochten de tegenstander/concurrent uit te schakelen en zo de eigen rijkdom te vergroten. Nu zijn de eerste grootschalige vestingwerken te zien, tegelijk met de eerste tekenen van bestuurlijke organisatie en staatsvorming, die opvallend vaak geweld monopoliseren en grootschalig inzetten. Oorlog wordt een permanente staat waarin samenlevingen zich bevinden, het wordt een opgave van de hele samenleving, de oorlogsmachinerie wordt geprofessionaliseerd en de leiders worden ingezet in (religieus-politieke) propaganda. Maar, zo vragen de auteurs zich af: dient de oorlog de samenleving of de elites?

Vanuit militair-historisch perspectief is het relativerend dat de beschrijving van de evolutie van oorlogsgeweld hier ophoudt. Volgens de auteurs is het oorlogscapex in de oudheid gevormd en zijn alle verdere ontwikkelingen, tot aan de atoombom toe, meer van hetzelfde; 'Wat volgt is krijgsgeschiedenis en sociale historie'. Ze merken wel op dat oorlog steeds abstracter wordt

(drones, autonome wapensystemen) en dat daardoor de natuurlijke, gevoelsmatige weerstand om soortgenoten te doden lager wordt. Dit hadden ze wat meer kunnen uitwerken. Ook de idee dat ondertussen wel is geaccepteerd dat oorlog aan banden moet worden gelegd, maar dat er nieuwe legitimaties voor grootschalig geweld zijn ontstaan ('humaniteit', 'zelfverdediging', 'voortgang', zelfs 'vrede') had iets systematischer uitgewerkt kunnen worden. Het boek sluit af met twaalf lessen om duidelijk te maken dat Keizer Oorlog geen kleren aan heeft, en dat wij mensen tegen onze sociale natuur handelen als we meegaan in het verhaal van staat en geweld. Beter is het volgens de auteurs te investeren in democratie en handel, en gelijkere samenlevingen, omdat

bewezen is dat dat oorlogen voorkomt – bewezen vanuit hun evolutionair perspectief tenminste want sociaalwetenschappelijke (politico-logische) studies worden niet geraadpleegd.

Lesmateriaal

De stelling dat oorlogen geen natuurwet zijn maar een gevolg van culturele evolutie wordt in dit boek grondig aangetoond. De documentatie uit de verschillende vakgebieden is indrukwekkend (toegegeven: soms een beetje te gedetailleerd en overweldigend) en als je het er niet mee eens bent ten minste prikkelend. Het boek, dat oorspronkelijk in het Duits gepubliceerd is, is uitstekend vertaald (een enkele fout daargelaten) en vlot geschreven (soms iets te populair). De conclusie

is dat als oorlog een cultureel product is, vrede dat ook is en dat we de wereld zo moeten opbouwen dat onze dieper liggende culturele patronen die geweld bevorderen niet gestimuleerd worden. Met deze conclusie verdient dit boek, ondanks de klaarblijkelijke vooringenomenheid, een plek op de militaire opleidingen. Want als oorlog een menselijk product is, dan moeten we er voor zorgen dat de oorlog ook met humane waarden gevoerd wordt (oorlogsrecht), en moeten we alles wat menselijkerwijs mogelijk is doen om het doel van vrede te bewaren. Op deze manier blijven we ondanks het soms noodzakelijke geweld het dichtst bij onze menselijke natuur. ■

Prof. dr. Erik Sengers

The Future in the Past

Reconstructing Article 109(3) of the UN Charter
Towards the San Francisco Promise to Constitutionalise
the United Nations and International Law

Door Shahr-Yar Mahmoud Sharei

Brussel (Centre for UN Constitutional Research) 2025

427 blz.

ISBN 9798991184502

€ 80,99

Een ontwerp onder het puin van de wereld

'We were drafting the future under the shadow of extinction.' De zin, in 1954 opgetekend in de memoires van Virginia Gildersleeve (1877-1965), is geen historische anekdote maar een strategische diagnose. De ontwerpers van het Handvest van de Verenigde Naties onderhandelden met de ervaring van totale oorlog in

hun gezichtsveld: industriële vernietiging, massamobilisatie, strategisch bombardement en de eerste contouren van nucleaire afschrikking. Veiligheid was niet langer een regionale of tijdelijke aangelegenheid, maar een existentiële systeemvraag.

Gildersleeve, lid van de Amerikaanse delegatie ten tijde van de onder-

tekening van het oprichtingsverdrag van de VN (San Francisco, 26 juni 1945) en een van de weinige vrouwelijke afgevaardigden in San Francisco, beschrijft in haar memoires een onderhandelingsklimaat waarin de ervaring van totale oorlog en morele catastrofe nog tastbaar aanwezig was. De ontwerpers van de VN opereerden niet vanuit abstract idealisme, maar vanuit een existentieel besef: dat de bestaande internationale orde niet slechts had gefaald, maar de wereld, de mensheid en zichzelf bijna had opgeheven.

Vandaag leeft de wereld weer in angst voor – en onder dreiging van – een mogelijkheid op totale vernietiging. Juist daarom is het zo schrijnend dat dit oorspronkelijke bewustzijn is verdwenen uit het hedendaagse debat over de VN. De VN worden vandaag beoordeeld met

de koelheid van een accountant, niet met het historisch besef van een architect. Men spreekt over inefficiëntie, irrelevantie en institutionele vermoeidheid, zonder zich reukenschap te geven van de vraag wat de VN oorspronkelijk bedoeld waren te worden. Het boek *The Future in the Past* van Shahr-Yar Mahmoud Sharei herinnert ons eraan dat dit geen semantische nuance is, maar de kern van het probleem. En het besef dat veiligheid structureel, juridisch en collectief moest worden georganiseerd, vormt de stille onderlaag van het Handvest. Dat deze onderlaag vandaag nauwelijks nog wordt herkend, terwijl oorlog opnieuw het internationale systeem vormgeeft, meer en meer, is precies de tragiek die Sharei blootlegt.

De vergissing die men collectief is gaan geloven

In het huidige strategische discours worden de Verenigde Naties vaak weggezet als irrelevant voor 'echte' veiligheid. De oorlog in Oekraïne, de conflicten in het Midden-Oosten, de instabiliteit in de Rode Zee en de militarisering van cyber- en ruimtedomeinen zouden aantonen dat machtspolitiek het laatste woord heeft, niet internationale samenwerking. Sharei keert dit perspectief om. Niet de VN zijn achterhaald, maar ons begrip van hun ontwerplogica.

De VN waren nooit bedoeld als een stilstaande vredesorganisatie, maar als een zich ontwikkelend veiligheidsmechanisme, dat zich moest aanpassen aan nieuwe vormen van oorlogvoering en escalatie. En

Artikel 109 van het Handvest van de Verenigde Naties regelt hoe het Handvest zelf kan worden herzien. In lid 1 wordt bepaald dat een algemene herzieningsconferentie kan worden bijeengeroepen wanneer daarvoor een tweederdemeerderheid bestaat in de Algemene Vergadering én voldoende steun in de Veiligheidsraad. Lid 3 voegt daar een belangrijke waarborg aan toe. Het bepaalt dat, indien binnen tien jaar na de inwerkingtreding van het Handvest geen herzieningsconferentie is gehouden, het voorstel om zo'n conferentie bijeen te roepen verplicht opnieuw op de agenda van de Algemene Vergadering moet worden geplaatst. Voor dit besluit geldt uitsluitend een tweederdemeerderheid van de Algemene Vergadering; het vetorecht¹ van de permanente leden van de Veiligheidsraad speelt hier géén rol. Daarmee creëert artikel 109(3) een ingebouwd moment van institutionele herbezinning: een juridische mogelijkheid om het VN-systeem als geheel te heroverwegen, juist wanneer politieke blokkades hervorming in de weg staan. Het artikel is nooit ingetrokken of gewijzigd en is formeel nog steeds van kracht. Het vormt daarmee een sluimerend, maar juridisch robuust instrument voor verdere ontwikkeling van de Verenigde Naties.

daarbij heel voornamelijk: de VN-Veiligheidsraad was een tijdelijke commandostructuur, géén permanent machtsmonopolie. Dat deze structuur al in een vroeg levensstadium van de VN is bevroren, maakt haar vandaag kwetsbaar voor precies die vormen van oorlog die zij had moeten helpen voorkomen: langdurige interstatelijke conflicten, proxy-oorlogen en strategische escalatie zonder duidelijke exitstrategie.

Artikel 109(3): de vergeten ontstekingsknop

In een tijd waarin krijgsmachten hun doctrines voortdurend herzien en veranderen – denk aan multi-domain operations, geïntegreerde afschrikking en escalatiebeheersing – is het eigenlijk onbegrijpelijk dat de mondiale veiligheidsarchitectuur als onveranderlijk wordt behandeld. Artikel 109(3) was juist bedoeld om dat te voorkómen. Het artikel biedt een juridisch verankerd moment van strategische heroriëntatie, vergelijkbaar met een fundamentele, rigoureuze en koersbepalende defensiereview.

Sharei laat in zijn boek zien dat dit artikel de mogelijkheid bood (en nog steeds biedt!) om de VN aan te passen aan nieuwe oorlogservaringen: kernwapens, asymmetrische dreiging, hybride oorlogvoering, informatieoorlog. Het niet activeren van artikel 109(3) heeft ertoe geleid dat de VN reageren op complexe conflicten van nu met instrumenten die zijn ontworpen voor een wereld van toen, die nu niet meer bestaat.

De VN-Veiligheidsraad: macht als fossiel

De VN-Veiligheidsraad weerspiegelt daarmee niet het huidige slagveld, maar een historisch *snapshot* uit 1945. Zijn samenstelling sluit niet aan bij hedendaagse machtsverschuivingen; zijn besluitvorming is slecht toegerust op snelle escalatie, informatieoorlog en langdurige high-intensity conflictvoering.

De waarschuwing van Eelco van Kleffens (1894-1983), Nederlands minister van Buitenlandse Zaken tijdens de Tweede Wereldoorlog, dat

1 Zie ook de documentaire 'The Veto' (2025), geregisseerd door Tim Slade, die toont hoe het vetorecht de militaire en politieke respons op hedendaagse conflicten structureel beïnvloedt. De film geeft in 60 minuten een indringend inzicht in de operationele consequenties van politieke besluitvorming in de VN: 'The veto itself isn't going away, it's 'veto-proof''. (<https://www.thevetodocumentary.com>).

de VN-Veiligheidsraad ‘the jury, the judge and the executioner’ verenigt, krijgt in het licht van recente oorlogen extra zwaarte. Strategisch gezien leidt deze concentratie van macht tot besluiteloosheid op momenten dat helder gezag en tijdige interventie levens kunnen redden. Dat is geen falen van de VN als organisatie, maar van een veiligheidsstructuur die nooit is aangepast aan moderne oorlog.

Niet kapot, maar onaf

Het onderscheid tussen falen en onvoltooidheid is in het huidige veiligheidsklimaat van levensbelang. De VN falen niet omdat collectieve veiligheid een illusie zou zijn, maar omdat hun institutionele ontwikkeling is afgebroken voordat zij operationeel volwassen kon worden. Wie de VN vandaag afschrijft (en dat lijkt inmiddels wel een nationale sport), doet dat vaak op basis van het onvermogen van de VN om oorlog te stoppen, zonder te erkennen dat zij nooit het mandaat, de structuur of de politieke ruimte hebben gekregen om dat werkelijk te doen. En dat terwijl deze aanleg wél was voorzien in de ontwerpfase!

In een wereld van herbewapening, strategische rivaliteit en nucleaire dreiging is dat een veel te gevaarlijke conclusie. Zonder VN rest slechts fragmentatie: coalities van bereidwilligen die zo sterk zijn als de zwakste schakel, machtspolitiek zonder rem en escalatie zonder collectieve controle.

Wie binnen de VN heeft gewerkt, weet hoe scherp dit spanningsveld dagelijks wordt gevoeld. Ook vanuit

mijn eigen professionele ervaring en mijn jarenlange betrokkenheid bij de Nederlandse Vereniging voor de Verenigde Naties is zichtbaar hoe militairen, diplomaten en civiele experts opereren in VN-missies die structureel ondergemandateerd zijn. Van VN-vredesoperaties wordt verwacht dat zij stabiliteit afdwingen in conflictgebieden waar feitelijk sprake is van oorlog. Van sanctieregimes wordt verwacht dat zij strategisch gedrag beïnvloeden zonder geloofwaardige handhavingmechanismen. Dat is geen organisatorisch falen, maar het gevolg van politieke terughoudendheid aan de top.

De kracht van Sharei’s reconstructie

Sharei’s bijdrage is dat hij deze impasse niet personaliseert, maar structureel analyseert. Hij laat zien dat collectieve veiligheid altijd afhankelijk is geweest van visionair leiderschap: leiders die bereid waren macht tijdelijk te binden om escalatie structureel te voorkomen. De oprichters van de VN begrepen dit. Hun opvolgers hebben het proces laten stilvallen. Voor militaire lezers is dit een herkenbaar patroon: geen enkele krijgsmacht kan functioneren zonder leiders die bereid zijn doctrine, structuur en bevoegdheden te herzien wanneer de realiteit daarom vraagt.

De vraag is dus niet óf de VN kunnen veranderen, maar wie dapper genoeg is om dat te doen. Artikel 109(3) biedt het juridische instrument, maar vereist politieke moed, strategische verbeeldingskracht en leiderschap dat verder kijkt dan nationale belangen en manoeu-

vreerruimte. Aan het einde van de dag is het eenvoudiger om af te geven op de VN – niet zeldzaam onder militairen – dan om verantwoordelijkheid te nemen voor hun voltooiing.

Wat had kunnen zijn en wat nog kan worden

Het slot van Sharei’s boek is daarom geen nostalgische terugblik, maar een ongemakkelijke onthulling. De Verenigde Naties hadden kunnen uitgroeien tot een constitutioneel volwassen organisatie waarin collectieve veiligheid was ingebed in recht, niet ondergeschikt aan macht; waarin representativiteit en legitimiteit zich hadden ontwikkeld parallel aan geopolitieke verschuivingen; waarin de VN-Veiligheidsraad een instrument was gebleven, geen eindstation.

Het meest ontregelende inzicht is dat deze toekomst niet definitief verloren is. Want Artikel 109(3) bestaat nog steeds. Het is juridisch intact, normatief krachtig en institutioneel betekenisvol. De VN zijn niet mislukt. De VN zijn blijven steken omdat we zelf niet hebben doorgepakt. Wie de VN vandaag afschrijft zonder dit onder ogen te zien, maakt zich schuldig aan een dubbele vergissing: diegene verwerpt een instituut dat nooit de kans heeft gekregen zichzelf te voltooien juist op het moment dat de wereld geen robuuster alternatief bezit. Niet de VN hebben gefaald. Wij zelf hebben nagelaten het ontwerp af te maken. ■

KLTZ (SD) drs. Caecilia Johanna van Peski